

Стеван СТАНКОВИЋ
Географски факултет, Београд

Научни и апликативни значај туристичке географије *The Scientific and Applicative significance of Tourist Geography*

Извод: Туристичка географија је научна дисциплина велике моћи интеграције знања различитих наука и практичних делатности. Због тога она има велики друштвени значај и одговарајућу моћ примене знања базираних на научним истинана. Када се сагледају основе туристичке географије онда се добија јасна представа о њеној апликативности. Томе у прилог иде чињеница да је радна група за туризам, која је формирана при Међународној географској унији све значајнија, јер указује да утицај географа у Међународној асоцијацији за туризам постаје све плодотворнији.

Кључне речи: Туристичка географија, научна дисциплина, практични значај, туристичка валоризација, истраживање простора.

Abstract: Tourist geography is a scientific discipline with great power to intergart confirmed knowledge from different scientific disciplines and practical work. Due to this, it influences modern society more and more with its great power for applying knowledge and established scientific truths. When the basic components of the scientific approach of tourist geography to a certain problem are considered a clear impression of the expressed applicability of tourist geographic investigations is obtained. This is supported by the fact that a work group for tourism was formed in the International Geographic Union, together with a constant increase of the influence of geographers in the International Association of Scientific Experts for tourism.

Key words: Tourist geography, scientific discipline, practical work, touristic evaluation, field investigations.

Почеци развоја

Током прошлог века на територији Србије било је неколико интересантних научних и практичних акција од изузетног значаја за развој туризма, односно, дефинисање задатака и предмета истраживања туристичке географије. Године 1835. на позив кнеза Милоша Обреновића у Србију долази барон Сигмунд Аугуст Волфганг Хердер, познати рударски стручњак из области Сас у Немачкој. Његов задатак је био веома сложен, интересан-

тан и просторно широко обухватан, јер је требао да истражи налазишта руда и соли на нашим просторима. Уз основни задатак, Хердер је извршио хемијске анализе 12 узорака термалне и термоминералне воде из неколико бања. На основу добијених резултата, неке бање упоредио је са већ афирмисаним бањама Европе. Тиме је на одређен начин указао на потребе и могућности развоја бањског туризма. Већ 1846. године обновљени су неки објекти у Бањи Ковиљачи. Више од тога, 1868. године, формирано је "Основателно фондаторско друштво лековите кисело-врुће воде у Врњцима" (1), прво те врсте на Балкану. Србија је тада предњачила у трасирању основа балнеологије и туристичке географије.

Низ елемената од значаја за туристичку географију налазимо у књигама Милана Б. Милићевића "Кнежевина Србија" (2), објављеној у Београду 1876. године и "Србија - опис замље, народа и државе" (3), Владимира Карића, која се из штампе појавила 1887. године. Бољи у анализи него у синтези, Владимир Карић разматра положај и границе Србије, указује на њене природне корактеристике, од којих неке имају својство туристичких вредности, представља бројне термоминералне изворе и бање, као и копнене и водене путеве, без којих нема туристичких кретања. Из општег ка посебном, дотиче се значаја лова и инсистира на сврсисходном утицају државе на целокупни привредни развој Србије. Неке илустрације дате на 935 страна овог дела и данас могу послужити као графичка средства туристичке пропаганде Србије.

Из 1884. године потиче књига Павла Мутавцића "О Бањи Врњачкој у срезу трстеничком округу крушевачком" (1). Ово интересантно дело представља документ непроцењиве вредности, како за праћење историје развоја бањског туризма код нас, тако и за изучавање настанка и деловања специјализованих друштвених организација. Својеврстан пандан овој је књига бањског лекара Боке Јовановића "Врњачка Бања" (4), објављена 1900. године. На 88 страна текста, прожетог статистичком документацијом, дати су подаци о природи, туризму, саобраћајним везама, топографији, врстама и количини лековите воде, хемијским и физичким својствима, Врњцима као климатском месту, промету посетилаца, ауторима који су писали о бањи и бањама сличним Врњачкој. Својим садржајем ова књига може и данас послужити као методолошко упутство за истраживање бања и

туризма у њима. Због тога је репринт издање ове књиге добро дошло свима онима који се баве бањским туризмом у свим његовим облицима испољавања.

Постављањем Јована Цвијића за редовног професора Велике школе у Београду 1893. године, географија добија прави значај и широке хоризонте. Уз низ географских научних дисциплина и наставних предмета, великан наше науке, културе и духовности, више пута се дотиче елемената, појава и садржаја из домена туристичке географије. На то је, вероватно, утицала чињеница да је добро познавао широка пространства Србије, Балкана и Европе и боравио у многим туристички афирмисаним местима и регијама (Беч, Париз, Лондон, Нојшател, Карлове Вари, Алпи, Женева, Солун, Цариград, Охрид).

Овом приликом истичемо, за туристичку географију, два значајна догађаја. Први је из 1888., а други из 1910. године.

Јужније од Сврљига се налази Преконашка пећина. Убраја се у најстарије спелеолошке објекте уређене за туристичке посете. Године 1888. краљ Милан Обреновић је посетио ову пећину, јер се необичношћу подземног света кречњачких терена одушевио још 1836. године, када се, заједно са француским истраживачем наших крајева Ами Буюом, спустио у јаму Леденицу на Ртњу. "Пред свој долазак у Преконошку пећину Његово Величанство наредило је те је поправљена и ограђена путања, отвор је пећински проширен, направљена су врата за пећину и уређено је све тако да у њу не може свако улазити и по вољи претурати и копати. Кључ од врата чува један одборник општински. Све то сада опомиње на лепо уређене крањске пећине, и туриста који овде дође, осећа се у земљи, која већ почиње добијати више укуса за природне лепоте" (5).

Српско географско друштво основано је 1910. године. Уводна реч Јована Цвијића објављена је на страницама прве свеске Гласника 1912. године. Из ставова и схватања Јована Цвијића, настала су основна опредељења већине природних и друштвених географских научних дисциплина, јер су била заснована на научним темељима, те као таква трају и данас. Широко у поимању географије, изванредан познавалац терена и постојеће литературе, истиче "Особито су интересантне граничне области између географије и сродних наука. У њима се налазе многи од најинтересантнијих научних проблема. Географско друштво треба нарочито да негује те контакте са суседним

наукама, одабирајући оне њихове резултате који су географског значаја. Осим тога постојаће тежња да се у наукама, које се баве о земљи или чији су предмети везани за земљу, јаче одомаћи плодна географска метода. То на првом месту значи, да се укорене карте географског распрострањања било географских облика, антропогеографских и етнографских предмета и појава и психичких особина, било биљних и животињских заједница, остатака од старих култура итд; из таквих картографских представа се већ често излуче проблеми и погледи. Друга страна ове методе је истраживање географских утицаја и утврђивање промена, које се изврше на предметима и појавама под утицајем разне пластике и климата" (6, 2). Овим као да је указано на туристичку картографију и промене које туризам изазива у простору, а које се крећу од крајње позитивних до крајње негативних.

У наставку, сажетог, садржајног и мисаоног излагања, Јован Цвијић дефинише други задатак Српског географског друштва, који "...тражи највише спремних, активних и неуморних чланова. На њих се поглавито мислило, када је у правилима предвиђено оснивање секција Географског друштва у Србији и изван Србије. Има извесних факата које ће те секције у својим областима с успехом утврђивати по упутствима, која ће бити израђена. У секцијама ће се моћи нарочито култивисати туристичка географија" (6, 3). Доследан томе, Јован Цвијић уводи у Гласник Српског географског друштва рубрику "Туристика" и објављује неколико интересантних прилога. Међу њима се истичу: Пењање на Шар планину (*Риста Николић*), Пењање на Кораб (*Риста Николић*), Пењање на Маглић (*Јефто Дедијер*), Постанак Боке Которске (*Л. Савицки*), Излет на Јакупицу (*Недељко Кошанин*).

Туризам и развој

Проблем економског развоја у свету већ више деценија заокупља велики број института и научника, јер се намеће као основа даљег опстанка. Без обзира на значајне разлике у појединим деловима наше планете, туризам и развој се готово свуда посматрају у узрочно - последичном спајању и прожимању. Ово због тога што се савремена понуда за домаће и инострано туристичко тржиште, у више центара и регија, може успешно формирати само на бази локалних природних и антропогених вред-

ности и радне снаге, без потребе великих инвестиционих улагања, каква траже например рударство и индустрија. Уз то, туризам користи оне елементе, појаве, објекте и процесе који за низ других привредних и друштвених делатности не представљају никакву вредност. На овај начин избегавају се проблеми колизије и конкурентности и у условима доброг планирања, истичу предности комплементарности. Како туризам углавном није трајан потрошач простора, већ делатност која га оплемењује, унапређује и валоризује, има предности над другим активностима у простору.

Наравно, туризму не треба придавати већи значај него што он реално има, јер он није једино средство спаса, нити универзалан лек за излаз из неразвијености. Туризам вишеструко зависи од тражње на тржишту, политичке и мирнодопске ситуације, животног стандарда, сезонске варијабилности и сл. У научним проучавањима за потребе савремене оперативе на терену, потребно је уважавати ставове *J. Крилендорфа*, јер су реални. Овај аутор полази од сазнања да је туризам потребно „унапређивати само онолико колико он становништву туристичког подручја доноси жељени привредни пробитак, прије свега у облику дохотка и радних мјеста, те ако је тај пробитак трајне нарави и ако иначе не нарушава животне прилике становништва. Прије реализације неког пројекта треба што је могуће точније разрадити његово дјеловање (привредне трошкове и користи, утјецај на друштво и околиш); у туристичким одредницама настојати, око разгранате привреде. Барем толико колико и развој туризма унапређивати пољопривреду, шумарство и обртничку дјелатност, малу индустрију и нетуристичке услуге. У подручјима с јаким порастом туризма - у такозваним подручјима високог туризма - овим другим привредним дјелатностима ваља дати предност” (7, 113).

Плански предвиђени циљеви развоја домаћег и иностраног туризма, морају се заснивати на успостављању опште прихватљивих, у науци и пракси, проверених складних односа. До најбољих решења долази се само у случају када се на сврсисходан начин допуњују човек, друштвена заједница, привреда и животна средина. То значи тамо и тада где је привреда у служби човека и друштва и где су заштита, ревитализација, унапређење природе, етнографског наслеђа и споменичког фонда, примарна обавеза свих који ту живе и раде, свих који од валоризације

истих живе, привређујући по основу туризма и угоститељства. "С туризмом се често повезује једна друга политичка преоцба: он би имао помоћи да се изједначе привредне разлике између градских индустријских и сеоских пољопривредних подручја. У туризму се види сидро за спасавање привреде многих такозваних рубних подручја. Једино средство за заустављање бијега са села, побољшање животних увјета становништва онђе где се индустрија због неповољних локација не подиже и где се осим сунца, крајобраза, снијега или мора нема што продати. Та природна богатства треба капитализирати" (7, 61). Из овога проистиче закључак да није све тако једноставно и лако, како се то на први поглед чини. Елементи и фактори на којима се заснива туристичка делатност бројни су и разноврсни. Развој туризма не сме бити сврха сама себи. Потребно је тежити комплексном развоју привреде. Развијенији туризам не мора увек значити благостање домицилног становништва туристичке регије и земље. При свема томе се мора водити јасна политика развоја његових економских и ванекономских функција, које су често међусобно искључиве.

Елементи науке и праксе

Засновано на сазнањима туристичке географије, планирање туризма је континуирана активност друштва у циљу организације, уређења и опремања простора намењеног туристима, а у смислу рационалног коришћења постојећих потенцијала. При томе се мора тежити увећавању позитивних и смањивању негативних ефеката у простору. "Дакле, просторно планирање у туризму, као интегрални облик планирања који укључује социјалне и економске аспекте, све више постаје нужност и пракса у свету, на шта су указала и истраживања Светске туристичке организације. Због све интензивнијег развоја масовног туризма и све већег броја земаља и регија које се укључују у туристичке токове, практично је немогуће препустити просторни развој и, уопште, развој туризма случају и стихији на шта упозоравају и нека негативна искуства у појединим земљама и регијама, где је дошло до неконтролисаног бујања туризма и деградације животне средине. Међутим, није ни свако планирање ни било какав просторни план магични штапић којим се могу решити сви проблеми" (8, 187). Чини се да је више него јасно да је уважавање елемената науке за решавање проблема у пракси неопходно.

Планирање туризма, засновано на резултатима науке, временски се мора усаглашавати са стандардима општег просторног планирања. Организација, уређење и опремање простора, морају почивати на добром географском познавању терена, потребама издвајања регија и дефинисању локалитета за одговарајуће врсте туризма. Туристички простори, различитог ранга, намећу се специфичном структуром, физиономијом, функционалношћу, капацитетом, еволутивношћу и целовитошћу. Научно праћење развоја туризма обухвата све значајне факторе и праве односе са другим делатностима. "То је не само пут истраживања за који се залажу многи сувремени туристички теоретичари, већ једини исправан правац изучавања туризма, који схватамо као једну од могућности развоја оних средина у којима постоје одговарајуће предиспозиције. Туризам углавном није у стању да самостално покрене развој регије или земље, већ тражи да се регија или земља већ налазе на вишем ступњу привредног и друштвеног развоја. Развојем туризма могу се поспешити бројне делатности у простору. При томе треба имати у виду чињеницу да се туризам не може развијати у правцу супротном од општег, представљеног у документима одговарајућих друштвених и државних институција. Чини се да има претеривања у давању значаја туризму као фактору развоја. Такве појаве се морају спречавати научним истинама заснованим на туристичко-географском познавању терена и уважавању научних теоријских истина (9, 13).

Намеће се закључак да је туризам делатност наглашених просторних обележаја. Због тога је предмет географских истраживања. Чињеница је да је простор основа развоја туризма, а економски ефекти последица развоја. То значи да је приступ заснован на мултидисциплинарности и интердисциплинарности преко потребан. Класичним и савременим методама научног рада, туристичка географија се мора наметнути великом апликативношћу. Стално растући интерес географа за изучавањем низа појава и процеса из домена туризма, оваллодио се формирањем радне групе за туризам и рекреацију Међународне географске уније 1972. године. У вези с тим је и сталан пораст утицаја географа у Међународном удружењу научних експерата за туризам, које је своју 25. седницу одржало у Београду и у чијем је раду учешће географа било јасно запажено. Временом су се добро искристалисале основне обла-

сти истраживања туристичке географије. Чини се да их је најсажетије дефинисао новозеландски научник *D. Pirs* (10), сврставајући их у шест група:

- Фактори понуде (природни, друштвени, саобраћајни, рецептивни); - Туристичка истраживања мотивације (субјективни фактори, објективни фактори, утицај на туристичка кретања); - Однос туризма и саобраћаја (структура туристичких кретања, предности и недостаци појединих врста саобраћаја, радијус кретања, цене превоза); - Међусобни односи туризма и животне средине (економски, социјални, еколошки, заштита за потребе туризма, заштита од туриста); - Социјално-географски аспект туризма (време, место и начин коришћење слободног времена, односи туриста и домицилног становништва); - Туристичка регионализација (хомогене туристичке регије, хетерогене туристичке регије, класификација простора за одговарајуће врсте туризма, модели туристичког простора, туризам у просторним плановима, потенцијалне туристичке регије).

Географске методе научног истраживања од великог су значаја за савремену туристичку географију, која их уважава и на основу њих формира своју методологију. Научни приступи се одликују ширином обухватности одређених појава и процеса од интереса за иницијални и рецептивни туризам, односно, за матична и туристичка места. Када се узму у обзир основне компоненте од значаја за формирање научног става, који ће имати мањи или већи апликативни значај, долази се до сазнања да је рад на терену незамењив и да је као такав био и остао основа географије без обзира на све већи степен развоја технике и технологије. Критичка анализа, јасне синтезе, класификација, рангирање, компарација, квантитативни и квалитативни приказ постигнутих резултата, оцена прошлости и предвиђање даљег развоја, више него јасно испољавају примењивост туристичко географских истраживања.

Први научни прилози из домена туристичке географије јављају се у Енглеској, Немачкој, Француској, Аустрији, Швајцарској, САД, Италији, Русији, Пољској и другим земљама. Проучавања су се односила углавном на природне туристичке вредности, те су била блиска физичкој географији. Временом се поље научног проучавања туристичке географије шири, те су и могућности апликације стечених знања постале реалније. Наравно, у различитим земљама постоје различите концепције тури-

стичке географије, али се изучавања своде на природне и друштвене туристичке вредности и особености туристичких кретања, која условљавају различите економске и ванекономске ефекте, догађају се у одређено време на конкретном простору и увек у средишту пажње имају човека (туристу) и друштво као основне покретаче свих елемената, појава, догађаја и процеса у туризму.

Још једном истичемо да су прва област истраживања туристичке географије, као науке са великом моћи примене знања у пракси, природне туристичке вредности у свим облицима појављивања и бројним међусобним спајањима и прожимањима, зоналним и азоналним елементима, региоланим резликама и наглашеним еволутивним својствима. Проучавање природе мора бити у функцији формирања праве туристичке понуде, која се на себи својствен начин мора прилагођавати туристичкој потражњи. За разлику од саобраћајних, организационих, законских и друштвених услова, који се релативно лако и брзо могу прилагођавати туристичкој тражњи, својства природних туристичких вредности су трајног карактера. Због тога их је потребно детаљно проучити за потребе праксе како не би дошло до предимезионирања објеката, лоше дефинисаних локација, ограничења летње или зимске туристичке сезоне, девастације простора и већих штета од користи које туризам може изазвати, посебно на просторима смањене моћи саморегулације.

Млађа од већине класичних природних и друштвених географских научних дисциплина, туристичка географија се временом испољила као део географије широког и разноврсног поља истраживања. Теоријске поставке мора проверавати на терену и бити у служби оперативне, јер има велике могућности примене истраживања у пракси. У том смислу туристички географи се морају више, боље и сврсисходније повезивати са друштвеним и професионалним туристичким организацијама из домена иницијативе и рецептиве, ради заједничког учешћа у бројним пословима. Реч је о истраживањима на терену, планирању, пројектовању и реализацији научних истина на терену. Наравно, није оправдано по сваку цену, увек и свуда, тежити апликацији туристичко-географских истраживања, али је недопустиво развијати ову научну дисциплину тако да она буде довољна сама себи (11, 24).

S u m m a r y

In 1910 at the founding assembly of the Serbian Geographical Society Jovan Cvijić pointed out conciesely, clearly, in a properly

documented and scientifically founded way, the significance of geography, the directions of its development and the need for multidisciplinary connections with other similar sciences. On this occasion, it seems, for the first time in Serbia and the Balkan Peninsula tourist geography was promoted. The following was emphasized: "This work requires the most qualified, active and tireless members. When the formation of sections of the Geographical Societies within and outside Serbia was allowed for in the regulation this was the main consideration. There are certain facts which will be successfully established by these sections in their areas according to their instructions. Tourist geography especially can be cultivated in these sections".

Much later, tourist geography began to be studied as a subject and was presented to the public in suitable papers, studies and monographs, as an important scientific discipline. The First Yugoslav Symposium in Tourist Geography (Arandelovac, 1971) and the Twenty-fifth Congress of the International Organizations of Scientific Experts in Tourism (Belgrade, 1975) specially contributed to this.

Tourist geography is a scientific discipline with great power to integrate confirmed knowledge from different scientific disciplines and practical work. Due to this, it influences modern society more and more with its great power for applying knowledge and established scientific truths. When the basic components of the scientific approach of tourist geography to a certain problem are considered (field investigations, cabinet work, critical reviews, comparison, quantitative and qualitative reviews of results, evaluation of past and prediction of future development) a clear impression of the expressed applicability of tourist geographic investigations is obtained. This is supported by the fact that a work group for tourism was formed in the International Geographic Union, together with a constant increase of the influence of geographers in the International Association of Scientific Experts for Tourism, who define ever more clearly the basic fields of investigation of tourist geography, among which the problems of touristic evaluation of the natural heritage has a special place.

Л и т е р а т у р а

1. Муташић П.: *О Бањи Врњачкој у срезу трстеничком округу крушевачком - Врњачка Бања*, 1972, (Репринт издање "Замак културе", Београд: Штампарија Напредне странке, 1884).
2. Милчић М. Ђ.: *Кнежевина Србија* - Београд: Државна штампарија, 1876.
3. Карић В.: *Србија - опис земље, народа и државе*. - Београд: Краљевска српска државна штампарија, 1887.
4. Јовановић Ђ. П.: *Врњачка Бања - Врњачка Бања*, 1972, (Репринт издање "Замак културе", Београд: Српски архив за целокупно лекарство. Државна штампарија Краљевине Србије, 1900).
5. Цвијић Ј.: *Преконошка Пећина* - Београд, 1891. - (Геолошки анали Балканског полуострва, књ. III).
6. Цвијић Ј.: *Географско друштво и Гласник* - Београд: Српско географско друштво, 1912. - (Гласник Друштва, св. 1).
7. Kripendorf Ј.: *Putujuće covječanstvo*. - Zagreb: "Liber", 1986.
8. Сомић Ђ.: *Prostorno planiranje u turizmu*. - Zagreb: Turistički savez Hrvatske, 1988. - ("Turizam" broj 7-8).
9. Vuković В.: *Turizam i razvoj*. - Zagreb: "Školska knjiga", 1987.
10. Pearce D.: *Towards a Geography of Tourism*. - Aisconsin: University of Wisconsin-Stout, 1979. - (Annals of Tourism research, VI/3).
11. Станковић С. М.: *Турнистичка географија* - Београд: "А. М. И. Р.", 1994.